

MUSEU D'HISTÒRIA DE BARCELONA (MUHBA)
Plaça del Rei, s/n.
08002 Barcelona
Tel.: 93 256 21 00
Fax: 93 315 09 57
museuhistoria@bcn.cat
www.museuhistoria.bcn.cat/quarhis

QUADERNS D'ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA DE LA CIUTAT DE BARCELONA

| BARKENO | BARCINO | BARCINONA | BARŠALŪNA | BARCELONA

quarhis
ÈPOCA II · ANY 2014 · N.10 · ISSN 1699-793X
256 PÀGINES · BARCELONA

Editor:

Museu d'Història de
Barcelona (MUHBA)
Institut de Cultura
Ajuntament de Barcelona

Director MUHBA:

Joan Roca i Albert

Direcció Quarhis:

Julia Beltrán de Heredia

Secretària de redacció:

Vanesa Triay

Consell de redacció:

Xavier Aquilué (MAC)
Julia Beltrán de
Heredia (MUHBA)
Josep Guitart (UAB)
Josep M. Gurt (UB)
Albert López (DiBa)
Magí Miret (GC)
Carme Miró (ICUB)
Miquel Molist (UAB)
Isabel Rodà (UAB)

Avaluadors externs:

Luis Caballero Zoreda
Carmen Fernández Ochoa
Sauro Gelichi
Jean Guyon
Simon Keay
Bernat Martí
Lucy Vallauri
Desiderio Vaquerizo
Giuliano Volpe

Control gràfic:

Emili Revilla

Disseny gràfic:

PFP
(Quim Pintó,
Montse Fabregat)

Realització:

Edicions Hipòtesi, SL

Impressió:

Índice Arts Gràfiques, SL

Imatges de la coberta:

El Born CC-Pep Parer
i Ignasi Camps

ISSN

1699-793X

Dipòsit legal

B-9715-2005

© dels textos els autors

© de l'edició

**Museu d'Història
de Barcelona**

Institut de Cultura,
Ajuntament de Barcelona
Plaça del Rei, s/n
08002 Barcelona
Tel.: 93 256 21 00
Fax: 93 315 09 57
[www.museuhistoria.bcn.
cat/quarhis](http://www.museuhistoria.bcn.cat/quarhis)

QUADERNS D'ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA DE LA CIUTAT DE BARCELONA

| BARKENO | BARCINO | BARCINONA |
| BARŠALŪNA | BARCELONA |

quarhis

ÈPOCA II·ANY 2014·NÚM.10·ISSN 1699-793X
256 PÀGINES · BARCELONA

SUMARI
SUMARIO
SUMMARY
SOMMAIRE

9-11 PRESENTACIÓ

JOAN ROCA I ALBERT

12-13 EDITORIAL

JULIA BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO

EL BORN, UNA CIUTAT SOTA UN MERCAT

16-28 EL BORN I EL CONEIXEMENT HISTÒRIC

ALBERT GARCIA ESPUCHE

30-55 EL JACIMENT ARQUEOLÒGIC DE L'ANTIC MERCAT DEL BORN.

LA SEVA DARRERA FASE D'ÚS (1700-1717)

PERE LLUÍS ARTIGUES CONESA I ANTONI FERNÁNDEZ ESPINOSA

56-68 EL BORN I LA CULTURA MATERIAL DE 1700

JULIA BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO

70-93 EVOLUCIÓ GEOMORFOLÒGICA DEL BARRI DE LA RIBERA EN ÈPOQUES HISTÒRIQUES

RAMON JULIÀ BRUGUÉS I SANTIAGO RIERA MORA

NOTES I ESTUDIS

96-121 ESCULTURES ROMANES DE *BARCINO*

MONTSERRAT CLAVERIA NADAL I EVA M. KOPPEL GUGGENHEIM I ISABEL RODÀ DE LLANZA

122-139 LA REPRESENTACIÓ DEL RAPTO DE GANÍMEDES EN LA HABITACIÓ 3 DE LA *DOMUS*

DE AVINYÓ (BARCELONA): UN *UNICUM* EN LA PINTURA PROVINCIAL ROMANA

ALICIA FERNÁNDEZ DÍAZ I LORENZO SUÁREZ ESCRIBANO

140-162 LA MURALLA ROMANA DE BARCELONA, UNA EMPRESA DE FINALS DEL SEGLE III

ALESSANDRO RAVOTTO

164-179 EL PRIMER TESTIMONI ARQUEOLÒGIC DE LA PESTA NEGRA A BARCELONA:

LA FOSSA COMUNA DE LA BASÍLICA DELS SANTS MÀRTIRS JUST I PASTOR

JULIA BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO I IRENE GIBRAT PINEDA

173 ANNEX 1. Estudi de les restes tèxtils dels enterraments de la fossa

de la Basílica dels Sants Màrtirs Just i Pastor de Barcelona

SÍLVIA CARBONELL BASTÉ

178 ANNEX 2. Estudi de la composició de les mostres de teixit dels enterraments

de la fossa de la Basílica dels Sants Màrtirs Just i Pastor de Barcelona

ENRIC CARRERA I GALLISSÀ

180-199 LA SÉPULTURE MULTIPLE DE LA BASILIQUE DES SAINTS MARTYRS

JUST ET PASTOR : BIO-ARCHÉOLOGIE DES RESTES HUMAINS

SACHA KACKI I DOMINIQUE CASTEX

NOTICIARI

202-204 PROJECTE PREHISTÒRIA AL PLA DE BARCELONA

205-206 LA MURALLA ROMANA EN EL MARC DEL PLA *BARCINO*. PROJECTES I RESULTATS DE L'ANY 2013

207-208 PLA *BARCINO*. LA BASÍLICA DELS SANTS MÀRTIRS JUST I PASTOR: LA CIUTAT CRISTIANA I VISIGODA

209-211 IMPACTE TECNOLÒGIC EN EL NOU MÓN COLONIAL.

CANVI CULTURAL EN ARQUEOLOGIA I ARQUEOMETRIA CERÀMICA (TECNOLONIAL)

213-215 BIBLIOGRAFIA PUBLICADA SOBRE ARQUEOLOGIA DE BARCELONA

217-227 TEXTOS EN CASTELLANO. SÍNTESIS

229-238 ENGLISH TEXT. SUMMARY

239-250 TEXTES EN FRANÇAIS. RÉSUMÉ

251-255 NORMES DE PRESENTACIÓ D'ORIGINALS A QUARHIS

**EL BORN,
UNA CIUTAT SOTA
UN MERCAT**

**EL BORN,
UNA CIUDAD DEBAJO
DE UN MERCADO**

**EL BORN, A CITY
UNDERNEATH
A MARKET**

**LE BORN, UNE VILLE
SOUS UN MARCHÉ**

EL BORN I LA CULTURA MATERIAL DE 1700

El projecte Born ha permès posar en marxa una línia de recerca específica per a l'estudi de la cultura material del període que va des de finals del segle XVI fins a principis del XVIII. La informació extreta dels documents, fonamentalment inventaris *post mortem*, es va poder contrastar amb la iconografia i relacionar-la amb

els objectes valorats per l'arqueologia. S'han estudiat objectes de metall, ceràmica, fusta, vidre i os de funcionalitats molt diverses. Les noves formes aparegudes vinculades al consum de nous productes com el te, el cafè, el tabac o la xocolata són també elements característics d'aquest període.

Paraules clau: objectes i documents, arqueometria, ceràmica dels segles XVII-XVIII, Born, col·lecció de referència, imitacions, importacions, produccions locals, nous productes, noves formes.

EL BORN Y LA CULTURA MATERIAL DE 1700

El proyecto Born ha permitido poner en marcha una línea de investigación específica para el estudio de la cultura material del período comprendido entre finales del siglo XVI y principios del siglo XVIII. La información extraída de los documentos, fundamentalmente inventarios *post mortem*, se pudo contrastar con la iconografía y relacionar

con los objetos valorados por la arqueología. Se han estudiado objetos de metal, cerámica, madera, cristal y hueso de funcionalidades muy diversas. Las nuevas formas aparecidas vinculadas al consumo de nuevos productos como el té, el café, el tabaco o el chocolate son también elementos característicos de este período.

Palabras clave: objetos y documentos, arqueometría, cerámica de los siglos XVII-XVIII, Born, colección de referencia, imitaciones, importaciones, producciones locales, nuevos productos, nuevas formas.

EL BORN AND THE TANGIBLE CULTURE OF 1700

The Born project has enabled the implementation of a specific line of research for the study of the tangible culture in the period ranging from the late 16th century to the early 18th century. The information extracted from the documents, mainly *post mortem* inventories, could be compared with the iconography

and related to the objects valued by archaeology. Objects made of metal, ceramic, wood, glass and bone of highly diverse use have been studied. These new forms linked to the consumption of new products, such as tea, coffee, tobacco or chocolate, are also characteristic elements of this period.

Key words: Objects and documents, archeometry, 17th and 18th century ceramics, Born, collection of reference, replicas, imports, local productions, new products, new forms.

LE BORN ET LA CULTURE MATÉRIELLE DE 1700

Le projet Born a permis de lancer une ligne de recherche spécifique pour l'étude de la culture matérielle de la période qui va de la fin du XVIe siècle au début du XVIIIe siècle. L'information extraite des documents, surtout des inventaires *post mortem*, a pu être comparée avec l'iconographie et être mise en relation avec les objets mis en

valeur par l'archéologie. On a étudié des objets en métal, en céramique, en bois, en verre et en os aux fonctions très diverses. Les nouvelles formes qui apparaissent, liées à la consommation de nouveaux produits tels que le thé, le café, le tabac ou le chocolat, sont aussi des éléments caractéristiques de cette période.

Mots clé : Objets et documents, archéométrie, céramique des XVIIe – XVIIIe siècles, Born, collection de référence, imitations, importations, productions locales, nouveaux produits, nouvelles formes.

Recepció del text: 24 de febrer de 2014 /
Acceptació: 31 de març de 2014.

Introducció

L'estudi de la cultura material del Born va començar l'any 2005 en el marc d'un procés que va endegar el Museu d'Història de Barcelona per definir el projecte del futur del Centre Cultural del Born, seguint les línies de recerca establertes per Albert Garcia Espuche¹. La col·lecció que avui anomenem "Born" procedeix d'una trentena d'intervencions que havien afectat nivells arqueològics del barri de la Ribera. En aquest sentit, el que a vegades es denomina "jaciment del Born" s'ha d'entendre en la seva globalitat i no únicament referit a les restes arqueològiques localitzades a l'interior del mercat.

Pel que fa als objectes mobles, el procediment establert per reunir una "col·lecció" arqueològica que fos representativa del període va tenir diferents fases. La primera va ser individualitzar, registrar i documentar². Els primers passos –els anys 2005 i 2006– es van centrar a fer una revisió a fons del material aparegut a les excavacions arqueològiques del barri de la Ribera, per individualitzar i separar les peces que podien aportar una informació clau per al projecte. A tal efecte es va "excavar" en prop de 700 caixes de material arqueològic procedents d'una trentena d'excavacions³, com ja hem comentat. Paral·lelament, es va crear una base de dades per registrar i relacionar tota la informació, amb camps vinculats a les branques de recerca i a les línies museològiques que ja començaven a estar perfilades. El projecte sobre la cultura material del Born va seguir amb les seves fases programades el 2007 i el 2008, en què es va endegar el procés documental⁴. En el marc d'aquest projecte es van individualitzar prop de 4.000 peces⁵: objectes de ceràmica, vidre, metall, os i fusta de funcionalitats molt diverses que han permès fer un

salt endavant molt importat pel que fa a la cultura material del període.

En aquest procés, i per determinar amb seguretat l'origen de peces que presentaven dubtes raonables, s'ha analitzat un nombre important de mostres ceràmiques. Aquest estudi arqueomètric s'ha fet en el marc del projecte *Impacte tecnològic en el nou món colonial. Canvi cultural i en arqueometria ceràmica. TECNOLONIAL* (HAR2008-02834, anys 2009-20011, i HAR2012-33784, anys 2013-2015, actualment en curs) i ha estat dirigit per Jaume Buxeda, de la Universitat de Barcelona (Beltrán de Heredia, Buxeda, Madrid, Iñáñez, Ferrer, di Febo, en premsa)⁶. La determinació arqueomètrica, per tal d'establir la procedència i definir la tecnologia de producció, ha estat en molts aspectes una peça clau.

Finalment i fent un salt d'escala, volem apuntar que la "col·lecció Born" i els estudis vinculats han contribuït al coneixement de la cultura material europea en relació amb l'època moderna. En aquest procés, altres experiències, com les que duen a terme des de fa anys els investigadors del Laboratoire d'Achéologie Médiéval et Moderne Méditerranéen del CNRS, ens han servit de model⁷.

La cultura material en el registre arqueològic: una visió limitada

Les troballes de cultura material en els registres arqueològics estan sempre limitades pel tipus de matèria primera i pel medi. Els materials peribles, com la fusta, els teixits, el paper, etc., no es conserven, o només es conserven d'una manera excepcional. Per exemple, l'estratigrafia arqueològica del rec, un ambient humit i sense oxigen, ha permès recuperar alguns objectes de fusta, como

*jbeltran@bcn.cat. Museu d'Història de Barcelona.

1. El projecte del Born va començar l'any 2004 quan l'Ajuntament de Barcelona en va fer l'encàrrec a Albert Garcia Espuche, primer com a comissari científic i, més tard, com a director del projecte del Born.

2. La direcció del projecte pel que fa a la formació de la "col·lecció Born" va ser encarregada a la que subscriu. L'any 2005, per dur a terme aquesta primera fase, es van incorporar a l'equip Núria Miró, Anna Gómez, Georgina Carbó i Judith Puig i l'any 2008 Vanesa Triay. De la restauració de les peces seleccionades, se'n va fer càrrec Montserrat Puges amb el suport de l'empresa Abac.

3. D'aquesta trentena, podem focalitzar onze intervencions amb un volum de material molt important.

4. La majoria dels estudis dels materials arqueològics del Born ha estat fets des del mateix Museu per Julia Beltrán de Heredia i Núria Miró. També es van fer encàrrecs puntuals a especialistes, com per exemple l'estudi del conjunt monetari, encarregat a Montse Duran i Montserrat Berdún amb la col·laboració del Gabinet Numismàtic del MNAC; els elements religiosos, a càrrec de Maria Gràcia Salvà, *Estudi de les medalles, aplics de rosari, rosaris, creus, crucifixos i cristis procedents de les excavacions de l'antic mercat del Born (Barcelona)*, Barcelona, 2007, treball inèdit; el material petri arquitectònic, encarregat a Veclus, *Documentació del material petri provinent de l'excavació arqueològica de l'antic mercat del Born de Barcelona*, Barcelona, 2009, treball inèdit; el material arquitectònic escultòric, encarregat a Pere Besarán; i les peces de vidre, estudi dut a terme per Ignasi Domènech; l'estudi dels ferros a càrrec de Lluïsa Amenors; l'estudi sobre rajoles fou encarregat a Josep Anton Cerdà i els estudis sobre bombes i armament a Marc Gener.

5. Monedes, atuells de cuina, taula i rebost, joguines, daus, fitxes, peces d'ornament, aplics de mobiliari, joies, peces d'indumentària, pipes, objectes per a la venda al detall i a l'engròs, capitells, rajoles, terracotes, elements religiosos, espases, ganivets, bombes, etc. Una gran part (2.186 peces) es pot veure a l'exposició permanent del Centre Cultural del Born i la resta es conserva al Centre de Col·leccions del Museu d'Història de Barcelona.

6. Sobre el projecte es pot consultar el següent material: I FASE: Buxeda, J. *Quarhis* 05. pp. 222-224; *Quarhis* 07. pp. 218-222; Buxeda, J.; Madrid, M. 2012, *Quarhis* 08. pp. 202-203; II FASE: Buxeda, J.; Madrid, M. 2013. *Quarhis* 09. pp. 191-193.

7. Els treballs sobre ceràmica moderna de Lucy Vallauri, Henri Amouric, Florence Richez, Jean-Louis Vayssette, entre d'altres, en les seves branques de recerca científica i divulgació (amb nombroses exposicions temàtiques) han estat un referent.

una baldufa o diverses pintes, una situació del tot excepcional a Barcelona.

Els objectes de metall tenien una vida molt llarga i després, normalment, es refonien; sense oblidar que els metalls en general i el ferro en particular tenen moltes dificultats per a la seva conservació. Els objectes que estaven fets amb metalls nobles no apareixen en els registres, només es troben si es perdien o s'amagaven i després no es podien recuperar.

Les joies o les peces d'indumentària fetes d'or i plata amb pedreria podien passar de moda, però mai perdien el seu valor. Quan aquestes peces quedaven fora d'ús es refonien per fer-ne de noves i únicament s'abandonaven aquelles que no tenien cap valor econòmic. Com a fet excepcional, podem parlar dels contextos funeraris, on els difunts podien ser enterrats amb joies i amb altres elements personals. Pel que fa al vidre, es tracta d'un material molt fràgil que, malgrat que es conserva millor, apareix molt fragmentat, aspecte que en dificulta l'estudi i la identificació. Per altra banda, el vidre també es recicla, raó per la qual la seva presència és menor. En canvi, coneixem molts objectes de ceràmica, ja que, tot i fragmentats, es mantenen pràcticament inalterables. En aquest sentit, la ceràmica és una gran font d'estudi, i l'element de datació per excel·lència, però dona una visió molt parcial de la cultura material de l'època. Si contrastem les fonts documentals i les materials veiem de seguida que el nombre de peces recuperades per la arqueologia no s'aproxima a la realitat que es pot deduir de les fonts escrites.

Un element interessant de l'excavació del Born que cal tenir present és la data final, l'any 1717, que és la de l'enderrocament final del barri. Aquest fet permet plantejar apreciacions cronològiques d'algunes produccions en relació amb la presència o absència de certs materials, com després veurem.

Objectes i documents

Per a l'època moderna, les fonts documentals són un instrument de recerca fonamental, i, pel que fa als objectes,

els inventaris *post mortem* constitueixen una eina inesgotable d'informació. De les descripcions acurades de la documentació notarial, se'n pot extreure dades sobre aspectes socials i econòmics dels objectes i altres de més vinculades a la vida quotidiana (funcionals, costums, tradicions, etc.)⁸.

Però els textos escrits no són l'única font d'informació que es contrasta amb l'objecte original. La iconografia de l'època és també un document de primera mà per complementar molts aspectes dels estudis objectuals. En aquest sentit, per exemple, els retrats permeten veure la tipologia dels petits elements d'indumentària, situar-los en el seu context i comprendre el funcionament d'aplics, sivelles, cadenes, guaspes, botons, passadors, gafets, fermalls i un llarg etcètera.

Des de la disciplina arqueològica s'estudien els objectes amb una metodologia concreta, basada fonamentalment a individualitzar, descriure i tipificar, per poder definir formes, elaborar tipologies, establir sèries i concretar produccions. Però aquest vessant no implica que deixem de banda altres maneres d'aproximar-nos als objectes, ja que aquests no es poden aïllar del marc físic que els va generar, ni dels seus aspectes socials, econòmics o culturals. Un objecte, moltes lectures.

En el marc del projecte del Born, s'ha tingut la sort i el privilegi de disposar de 285 inventaris *post mortem* fets entre 1597-1690⁹. L'estudi d'aquesta documentació notarial relativa als objectes ha estat una font d'informació importantíssima.

Si tornem al binomi objectes/documents i exemplifiquem el tema en la ceràmica, que són els objectes més presents en el registre arqueològic, una mirada en les dues direccions posa en relleu moltes dades.

Fem alguns apunts. Si es tracta de recipients per contenir quelcom s'acostuma a anotar què hi havia dins (*càntir de vi, gerra amb mel, búrnies de civeres, setrilla d'oli, gerra per aclarir aigua...*), fet que ens aproxima a l'ús; també ens donen mides i capacitats (*grans, mitjans, petits, de dos quartans, de mitja corta, clos, obert, fonda...*) i dades físiques de l'objecte

8. Entrarem només a valorar dades relacionades amb objectes que es troben normalment en els registres arqueològics, deixant de banda els temes vinculats a mobiliari, roba, quadres i altres objectes que també hi havia a la llar però que no es documenten en arqueologia.

9. Lencina Pérez, X. 2010. *Fons notarial del segle XVII: inventaris post mortem barcelonins, 1597-1690*. Inèdit. Una síntesi sobre el tema ha estat publicada per X. Lencina l'any 2012 a *Interiors Domèstics. Barcelona 1700*. "La vida millorada: els interiors de 1600 a 1700". pp. 58-99.

(*envernissada, negra, coberta d'espart, amb dues nanses, amb una nansa, pla, de cul agut...*), que ens ajuda a identificar-ne la forma, i a vegades també a deixar-nos perplexos. Així mateix podem comprovar com sovint se n'especifica el tipus de producció (*pisa blanca, pisa fina, pisa blava, pisa blanca i blava, obra de terra, obra de Melica*), i a vegades també l'origen (*terra de Selva de Camp, de Malgrat, de Mallorca, de Sabadell, de Breda, de Vilafranca, pisa de fora regne, pisa de la terra, pisa de Pisa, pisa de Liorna, pisa de Gènova*). A l'hora d'establir tipologies i funcions, ajuda saber quin tipus de peces eren considerades aleshores com les bàsiques de la vaixel·la de taula: *plats, plates, escudelles, fruitera, sotacopa, xicres, gerros, sucraera, pebrera i saler*. El recorregut notarial per totes les habitacions de la casa,

Figura 1

Vista del jaciment amb la mostra d'algunes de les troballes amb un suport digital.
[Fotografia: MHUBA]

permet veure'n la ubicació i com es guardaven (en cofres o caixes a les cambres), o si bé s'exhibien als espais més nobles (la sala principal, el menjador o l'entrada de la casa), en aparadors de fusta, o deixades pel terra, o amuntegades als corredors, patis, porxadades, etc. De tot això, es pot deduir, per exemple, el valor que tenien i el

seu paper: merament funcional, de representació, etc. Posem un cas, Ramon Mascaró, adroguer, pertanyent a la classe social acomodada dels barcelonins de l'època, tenia a casa seva, l'any 1707, un aparador amb una autèntica exposició de pisa: *5 platas grans de pisa de genova, 18 platas mitjançeres de pisa de Genova, 48 plats de pisa de Genova, 12 plats grandes de Genova, 6 xicaras ab sos platets de pisa*. En aquests aparadors, s'hi disposaven també peces de vidre i de metall (sobretot de plata) que reforçaven el paper d'espai de prestigi i representació social del propietari de la casa i la seva família, com per exemple el vidre que venia d'Alemanya (*una sort de vidre d'Alemanya*), el de Bohèmia, el del centre d'Europa i el d'Anglaterra i, com no podia ser altrament, el de Venècia, que gràcies al seu prestigi va influir a totes les fabriques europees, que treballaven *a la faïçon de Venise*. L'arqueologia ha posat en relleu algunes peces (Beltrán de Heredia, Miró, 2007a; Miró, 2012).

La relació entre objecte i propietari (classe social) ens informa de si l'objecte era o no un bé generalitzat, en el sentit que podia estar a l'abast de molta gent, i de si la variable podia estar en la quantitat que es posseïa. Sorprenentment, podem comprovar com un mariner que vivia al Born (d'una classe social molt més baixa), guardava, el 1653, *21 platas gran de pisa de liorna* (actual Livorna), *3 platas de dita pisa, 2 fruyteras y una sotacopa de pisa de Genova, una gibrella de pisa blanca, una dotsena de plats mitjancers de pisa de Genova y 15 plats xiquets de pisa de liorna*, que mostra com les importacions ceràmiques també podien ser adquirides per les classes socials més baixes. Aquestes dades són fonamentals, ja que sovint des de l'arqueologia hem considerat certs objectes, per exemple les vaixelles decorades –sobretot les importades però també les locals– com a vaixelles de luxe, una apreciació que s'hauria de matissar. Curiosament, aquestes produccions de pisa de Livorna no han estat fins ara individualitzades per l'arqueologia.

D'altra banda, la contrastació de les fonts escrites amb les fonts materials no és una tasca fàcil. A l'hora d'interac-

tuar amb totes les dades, es posa en relleu la complexitat del tema. Una tasca molt important i que mostra la dificultat del procediment és la de vincular nom i objecte. Molts termes no es poden relacionar amb cap peça i moltes peces presenten dubtes a l'hora d'assignar-hi un terme específic. Per exemple, pel que fa als objectes d'il·luminació a les cases, la documentació esmenta prop d'una dotzena de termes (*llanties, llanternes, llums, llumeners, llumeneres, palmatories, candeleros, cresols, fanals, canelobres*, etc), la qual cosa indica una diversificació de formes, usos i categories pel que fa als sistemes de llum. No menys indicatius són els elements per escalfar o de calefacció, hi havia *capses per escalfar, cassoletes braserets, cassoletes de maridet, graxonereta de maridet, braser, copa de foch, caixetes de foch o cistelles per escalfar les mans*, entre d'altres. Algunes tenen unes propostes clares, altres són més confuses a l'hora de la seva individualització (Beltrán de Heredia, 2010, 2012).

A més a més, sovint el mateix objecte es denomina de formes diferents i altres vegades els mots han anat canviant amb el pas del temps. A aquestes variables, s'hi ha de sumar també les variants de la terminologia local, sense oblidar la multiplicació de funcions. Un objecte podia tenir funcions molt diferents, i sovint es deia d'una manera diferent. A vegades es mantenia el nom i s'hi afegia un "cognom" (*gibrell per sangrar, gibrell de palangre, gibrell de taverner, gerros de barca, gerros de llet, olla de partera*). És evident que eren peces diferents, tot i que tenien una base formal comuna.

De totes maneres i gracies als estudis duts a terme en el marc del projecte del Born s'ha fet un gran pas endavant pel que fa a la cultura material d'aquest període, sobretot en relació amb els estudis ceràmics¹⁰.

Podem dir que avui, i des del camp de l'arqueologia, tenim una imatge molt ben definida del material que circulava a la ciutat a l'entorn del 1700. Una eina bàsica per avançar en el coneixement, ja que la manca de material de referència dificulta la individualització de les dades a la seqüència arqueològica. La caracterització i identifica-

10. Vegeu la bibliografia al final del text.

Figura 2

Mancerines de l'Úmbria (Itàlia).
[Fotografia: Pep Parer-MUHBA]

ció de les diferents produccions ens permet moure'ns millor en el registre, la qual cosa es tradueix en noves dades històriques.

Els referents materials per al període, Barcelona 1700¹¹

Des de la vessant arqueològica, podem plantejar uns referents materials clars (horitzó ceràmic) per a un període que va de finals del segle XVI als primers anys del segle XVIII. Formes i produccions, objectes locals o importacions, i l'aparició de peces, vinculades al consum de té, xocolata o tabac, són un referent cronològic.

El projecte també ha posat de manifest el valor dels petits objectes que sovint passen desapercebuts, com els elements d'indumentària, sivelles (de sabata, de mitja, de cinturó, d'esperó...), botons, botons de puny, passadors, gafets, fermalls, puntes de cordill o guaspes de ganivet. Hem pogut, en alguns casos, establir les primeres tipologies per a la seva classificació (Beltrán de Heredia, Miró, 2013). També les petites joies perdudes o abandonades (polseres, anells, arracades... [Beltrán de Heredia, en premsa]) i altres peces d'ornament que tenien un sentit màgic i protector, com les branques de corall o les pedres lleteres, o

fins i tot algunes amb propietats sanadores (Beltrán de Heredia, 2011a); i els elements religiosos, creus, rosaris i medalles (Salvà, 2011a, 2011b). De la mateixa manera, s'han rescatat les fitxes de joc, daus d'os (alguns de trucsats, ja que les trampes eren del tot habituals) i gobelets, que mostren el costum de jugar i apostar; les firetes per a les nenes, que jugaven imitant les seves mares a ser mestresses de casa; les figuretes de terracota en forma d'animal o els castells, cavallers i guerrers per als nens; els xiuletats figurats que feia sonar la mainada en festes especials, o peces més sofisticades con unes bales de vidre multicolor que portaven el nom del seu petit propietari: *Cayetano* (Beltrán de Heredia, Miró, 2009a).

1. NOUS PRODUCTES, NOUS OBJECTES

Molts dels atuells que estudiem i classifiquen des de l'arqueologia tenen un origen molt antic. Alguns, les formes més bàsiques, han continuat en ús durant segles, quasi d'una manera inalterada, però la majoria ha anat canviant. També hi ha altres atuells que són totalment nous i que s'originen vinculats a noves modes o a nous costums socials.

11. *Barcelona 1700* és una col·lecció de dotze obres dirigides per Albert Garcia Espuche, una col·lecció amb aportacions pluridisciplinàries amb l'objectiu d'acostar-nos al coneixement de la Barcelona del període des de diferents òptiques. La cultura material procedent de les excavacions ha estat present en sis obres.

Aquest és el cas dels recipients relacionats amb productes com el té, el cafè o la xocolata, que van generar noves formes inexistents en el registre arqueològic fins al segle XVII. Destaquen les peces vinculades al sofisticat món de la xocolata: xicres, marcelines i xocolateres (Miró, 2010). El joc de la xocolata estava format per les xicres (sis o dotze) amb els seus platets, una xocolatera i una sucraera. La majoria de les xicres de ceràmica venien d'Itàlia, de la zona de la Ligúria, decorades seguint els estils *calligrafico naturalistico*, *tapezzeria* i *escenografia barocca*. Ja en el segle XVIII, apareixen les xicres decorades *alla francese*, les conegudes com de *taches noires* dels tallers d'Albisola o les que venien de l'Úmbria. Als tallers de la ciutat també se'n feien, inspirant-se en els models italians però barrejant-hi elements locals.

Per contra, la majoria de les marcelines documentades procedeixen d'Alcora (Castelló). Peces blanques decorades en blau que contrasten amb l'estil de les marcelines de la zona de l'Úmbria, a Itàlia, unes peces de color bru molt fosc, gairebé negre.

Gràcies a les fonts iconogràfiques i documentals, sabem que les xicres de pisa o de vidre (de les quals no tenim constància arqueològica) també es podien usar per prendre el té (*29 xicres de la xina blanques, 16 escudelles amb els seus platets de la xina per prendre tè i culleretes daurades també per tè*). Però per al té era molt més refinat l'ús de tasses de porcellana xinesa, com les anomenades de *blanc de xine*, o les de *bleu et blanc*. També per prendre el cafè (*xicaras penques de porcelana fina para tomar quefé, o xicara de pisa y vidrio pequenyas para tomar quefé*), tot i que el fenomen del cafè és més propi del segle XVIII. Altres formes vinculades al cafè, com les cafeteres de ceràmica, apareixen a la segona meitat del segle XVIII i sobretot al XIX.

Moltes d'aquestes peces vinculades al té, al cafè o a la xocolata eren de metall, sovint de plata, i les xocolateres eren normalment *d'aram amb el manec de ferro*, peces que podem imaginar gràcies als inventaris *post mortem* i veure en els bodegons de l'època, però que no trobem a les excavacions. Tot i així, la circulació d'objectes de ceràmica, sobretot de peces com la xicra, referent cronològic

per al període, era quantitativament molt alta a la ciutat. Es troben normalment en els registres i la seva presència és constant a les cases. Massiu és el cas del negociant Joan Osio, que vivia al carrer d'en Gensana, al Born, i que tenia a l'entrada de casa seva 480 xicres de pisa, que eren, evidentment, per comerciar.

Un altre producte que es va introduir en el període va ser el tabac. Cap a finals del segle XVI, comencen a fabricar-se pipes a Anglaterra, objecte que estarà plenament incorporat a la vida diària a partir del segle XVII. Ni més ni menys que 8.000 fragments de pipes de caolí es van trobar a les excavacions sota el mercat del Born. La majoria de les pipes és de filiació holandesa (amb setanta-sis tallers identificats, setanta-dos dels quals produïen a la ciutat de Gouda), però també de filiació anglesa, amb set tallers individualitzats, entre els quals destaquen els centres productors de Londres i Bristol (Beltrán de Heredia, Miró, 2008b). És interessant fer un esment de les marques dels tallers, ja que aquestes donen uns marges cronològics força acotats. És una dada que cal utilitzar, ja que a vegades ha resultat ser l'element més precís del context arqueològic. No menys destacable és el conjunt de pipes de ceràmica fetes als tallers de la ciutat, conegudes com a *pipes d'escudellers*, pipes vidrades en color marró melat, verd o decorades com les vaixelles de l'època.

En el segle XVIII, el panorama de la pipa canvia, atès que la presència de pipes de producció local és poc significativa i pràcticament nul·la la de pipes de caolí. Ben al contrari, apareixen exemplars produïts a Palamós (Girona) i tot un munt de pipes que arribaven de diferents punts de la Mediterrània oriental (alguns exemplars ja es troben en contextos del segle XVII): Turquia, Grècia, Síria, Líban, Egipte, nord d'Àfrica i àrea dels Balcans (Beltrán de Heredia, Miró, Soberón, 2012, 2013). Tots són bons elements de datació per als segles XVII i XVIII.

2. L'HORIZÓ CERÀMIC¹²

En el segle XVI, hi ha un canvi en relació amb el domini dels mercats de les ceràmiques importades, fins aleshores acaparats pels tallers valencians, amb les conegudes pro-

12. L'horitzó ceràmic sobre el qual ens centrarem correspon majoritàriament a les vaixelles de taula, deixant de banda, per la seva complexitat, les ceràmiques comunes.

Figura 3 Producció lígur *alla francese*.

[Fotografia: Pep Parer-MUHBA]

duccions de reflexos metàl·lics i de reflex metàl·lic amb blau. El relleu és agafat per les produccions italianes, que, a més a més de tenir una gran presència en el comerç de la Mediterrània, del nord d'Europa i d'Amèrica, van influir notablement en les produccions pròpies d'altres països com ara França, Espanya i Holanda. A la segona meitat del segle XVI i sobretot al llarg del segle XVII, la seva presència és constant. Les acolorides vaixelles de Montelupo, els *bianchi de Faenza*, *stile compendiaro*, la *marmorizzata* i la *graffita* policroma de Pisa o de la vall de l'Arno, entre d'altres, entraven a Barcelona pel port de la ciutat. Però la supremacia absoluta del mercat va ser de les produccions lígurs: les majòliques de *blu berettino*, *berettino con giallo*, *bianco i blu*, *calligrafico a volute*, *calligrafico naturalistico* monocrom o policrom, etc. dels nombrosos tallers que hi havia a

Gènova, Albisola i Savona van constituir un veritable esclat comercial. L'èxit va ser tal que el Consell de Cent, a iniciativa de la confraria dels escudellers, dictà –l'any 1614– una normativa que prohibia la venda a l'interior de la ciutat d'obra de terra forana i feia un esment especial a l'*obra de Pisa*. Pel que fa a aquest aspecte, els registres arqueològics del segle XVII a Barcelona parlen per si mateixos (Beltrán de Heredia, Miró, 2010a, 2012).

També arribaven les produccions franceses dels tallers de la Provença (amb peces de la vall de l'Huveaune) i del Llenguadoc-Roselló (vaixelles de *glazure jaune sur engobe* i peces decorades *à la plume*). Un tipus de material de presència molt escassa, tot i que creiem que aquesta situació no és representativa de la realitat comercial de l'època, sinó que és conseqüència de les dificultats de reconeixement. Del nord d'Europa, a finals del XVI i principi del

XVII, arriba l'anomenat gres alemany¹³. Les peces més conegudes d'aquest material són les anomenades “bellarmines”, que es feien als tallers del Rin (Colònia, Frechen i Siegburg).

Les porcellanes xineses van tenir un gran èxit i van ser molt valorades socialment. A Barcelona, es documenten en contextos del segle XVII peces del tipus *blanc de xine*, produïdes a Te Hua, al sud de la Xina, o les *bleu et blanc*, decorades en blau, típiques de la dinastia Ming, produccions que van influir considerablement en les porcellanes europees (Beltrán de Heredia, Miró, 2008c). En els segles XVIII i XIX, continua la presència de porcellanes xineses i hi ha exemplars policroms de la dinastia Qing (Beltrán de Heredia, Miró, 2009b). A Barcelona, el context de les troballes, en cases nobles, convents i monestirs, en confirma l'ús per les classes benestants, fet que també s'ha documentat en altres indrets d'Europa.

El comerç de ceràmica amb altres mercats de la península Ibèrica, també hi era actiu, tot i que sembla que no feia ombra a les peces que arribaven de l'arc del Mediterrani. En el segle XVII, circulaven peces de taula d'Aragó, de les sèries “policromes”, fetes a Muel i Villafeliche (Saragossa) i les de la sèrie “blau sobre blanc”, també de Muel; de Toledo (Talavera de la Reina o Puente del Arzobispo) hi ha peces de la sèrie “tricolor”; de València, destaquen els anomenats pots de confitura (o a vegades meleres), perquè es creu que arribaven de València amb aquest producte pots decorats amb un reflex de color coure, molt característic d'aquesta producció tardana de reflex metàl·lic (finals del XVII-XVIII). Dels tallers sevillans de Triana es coneixen peces per refrescar l'aigua, com les “alcazarres”, una mena de gerres de pastes fines i color blanquinós del segle XVII (Beltrán de Heredia, Miró, en premsa a). De Portugal arribaven els *pucarinhos de Barros*. Aquesta producció tenia el seu principal centre productor a Estremoz, tot i que també se'n feien a Nisa, Aveiro, Caldas i Pombala, i van ser imitades fora de Portugal (Beltrán de Heredia, Miró, 2010a, 2010b). Les produccions que venien

d'altres punts de la península Ibèrica sembla que tenen un menor pes als circuits comercials, però configuren també llegat ceràmic del segle XVII i principi del XVIII.

Segurament aquest món de les importacions ceràmiques és encara una mica més complex. Tot indica que hi ha altres materials forans que circulaven per la ciutat i que just ara es comencen a identificar. Estudis en curs han posat en relleu la presència de ceràmica procedent de Mèxic (del tipus Aztec IV, Tonala Ware o Guadalajara policroma), i també d'Iznik (Turquia)¹⁴. Per ara, la seva presència és testimonial, però s'han de tenir presents. El panorama es podria ampliar amb altres tipus de produccions, com les de la ciutat de Delf (Holanda), en aquest moment en procés d'estudi arqueomètric¹⁵, o altres possibles produccions portugueses decorades en blau.

Aquestes produccions importades es troben associades a la ben coneguda pisa catalana del segle XVII decorada en blau (sèries de la ditada, de la corbata, de faixes i cintes, l'anomenada de Poblet, de transició, de la botifarra...), una denominació encara deutora dels estudis de la història de l'art i dels colleccionismes de principis del segle XX. Ja entrat el segle XVIII, els mercats son acaparats per les *taches noires* d'Albisola, una nova producció que presenta un vidrat de plom marró i unes línies ondulades en negre, com a motiu decoratiu; aquesta producció va ser imitada a tot arreu, com ara veurem. D'Itàlia venien també les vaixelles del tipus *naturalistico* en policromia amb el motiu dels *ucelli e prezemollo* (Beltrán de Heredia, 2011b), que circulaven al costat de les produccions locals de pisa blanca decorada en blau seguint els corrents estètics francesos. També en el segle XVIII, arribaven moltes peces de la Reial Fàbrica d'Alcora (Castelló), xicres, marcelines i tota mena de peces de taula. Produccions en blau i policromes, amb la seva característica marca, la “A” d'Alcora, al fons/peu de la peça. No entrarem a concretar més, ja que l'horitzó ceràmic del segle XVIII és part d'un altre horitzó (Beltrán de Heredia, Miró, en premsa b) que cau fora de l'objectiu d'aquest article.

13. L'any 2010, quan vàrem fer l'estudi de les ceràmiques importades (Beltrán de Heredia, Miró), només teníem constància d'una sola peça trobada al Born; ara s'han localitzat 4/5 peces més, que de ben segur no són les úniques. Una situació totalment normal, ja que si no s'individualitzen dins els inventaris de les excavacions urbanes, queden “perdues” per als estudis posteriors.

14. El material es troba en curs d'estudi per Mikel Soberón, a qui agraïm la informació facilitada.

15. Un dels objectius de la II Fase del projecte *Impacte tecnològic en el nou món colonial. Canvi cultural i en arqueometria ceràmica. TECNOLONIAL*, és la caracterització arqueomètrica dels materials ceràmics importats.

La data de 1717 (any de “clusura” del jaciment) constitueix un *terminus ante quem* per fixar l’inici d’algunes produccions com per exemple, les produccions italianes anomenades *alla francese* o les *taches noires* d’Abisola. Aquestes darreres es troben al Born en contextos de 1714-1716, tot i que l’aparició d’aquesta producció s’ha situat, tradicionalment, en un segle XVIII molt avançat. La data final del jaciment també és d’interès per a les produccions locals, ja que, per exemple, no es detecta la presència de peces anomenades “d’influència francesa”, que es decoraven amb petits dibuixos i amb uns motius centrals que s’havien reduït sensiblement, i on els blancs tenen un paper important.

3. RES ÉS EL QUE SEMBLA: EL MÓN DE LES IMITACIONS

Els estudis arqueomètrics han permès aclarir considerablement el panorama ceràmic en relació amb les produccions locals i les importacions, a la vegada que han acla-

Figura 4

Sala de reserva del Museu d’Història de Barcelona.
[Fotografia: Núria Miró-MUHBA]

rit un munt d’incògnites: podem dir que l’ull enganya i que res és el que sembla. La lògica econòmica d’aconseguir un preu millor al mercat, lliure dels costos del transport marítim, porta els tallers ceràmics a entrar al món de les imitacions. Unes encertades paraules dels nostres col·legues francesos, *copier pour vivre*, il·lustren perfectament el fenomen.

D’altra banda, uns corrents artístics força globalitzats i el desplaçament de ceramistes italians fora d’Itàlia, per treballar *a la façon de*, fa difícil moltes vegades precisar la

seva filiació. Però no es copiaven únicament les produccions italianes, també les porcellanes xineses van ser molt imitades, a la vegada que els seus motius van inspirar els repertoris decoratius d'altres produccions.

Una de les ceràmiques més imitades van ser les lígurs. Les vaixelles de *blu berettino* s'imitaven a Aragó i Andalusia. A Aragó per famílies de ceramistes italians establertes en diferents localitats, que van donar com a resultat unes produccions gairebé idèntiques. A Andalusia es feia l'anomenada *Sevilla blue on blue*, la versió sevillana del *blu berettino*, que durant molt de temps es va prendre por lígur. Barcelona no es va quedar enrere i els tallers de la ciutat feien una producció que vam denominar *Barcelona, blau sobre blau* (Beltrán de Heredia, Miró 2008a, 2009b) unes peces que reinterpretaven allò italià de manera personal, procedència que va ser referendada per l'estudi arqueomètric (Buxeda, Iñáñez, Madrid, Beltrán de Heredia, 2011).

L'arribada d'importacions xineses a Orient va provocar ràpidament les imitacions. A Barcelona s'ha individualitzat una peça que segurament prové de Damasc i que imita les porcellanes *bleu et blanc* de la Xina, una peça del tot excepcional (Beltrán de Heredia, Miró, 2010), que il·lustra molt bé aquest fenomen, que va ser pràcticament universal.

Ja en el segle XVIII, la producció de *taches noires* d'Albisola i les seves imitacions defineixen la centúria. Aquesta producció es va imitar a la mateixa Itàlia (Piamonte i Toscana) i a França (en tot el Midi). Igualment, s'han documentat a València, i també a Catalunya, on hi havia més d'un centre productor. Algunes d'aquestes peces estan a vegades més a prop de la falsificació que no pas de la imitació, ja que sovint per la observació macroscòpica són molts difícils de diferenciar. L'arqueometria és una eina segura per determinar alguns orígens, i en aquest sentit podem parlar de peces fetes a Barcelona i també al litoral català; des de Barcelona fins al nord del Maresme, sense poder –en aquest moment– especificar més els tallers (Beltrán de

Heredia, Buxeda, Capelli, di Febo, Madrid, en premsa). A Barcelona destaca una variant local, que hem denominat *taches noires amb groc*, producció que incorpora al model estàndard pinzellades en groc. Unes peces que es poden vincular visualment, però que tècnicament res hi tenen a veure, amb la producció d'Albisola. A casa nostra les *taches noires* s'han conegut de sempre com a “plats de dol”, una denominació més de caire costumista, ja que sempre han restat fora dels estudis especialitzats¹⁶.

A Catalunya, es fan peces que recorden, imiten o es poden emparentar amb les produccions franceses policromes del segle XVII i XVIII fetes *a la plume*, que donen lloc a unes peces decorades amb pinzellades ràpides i difuses, per simplificar i produir més. Segurament, les que la documentació anomena *jaspejades*. També les produccions policromes, que jugaven amb groc, verd, marró i amb unes decoracions, a vegades molt barroques. Totes dues mantenien les línies estètiques de l'època que podem veure a altres llocs, com França: la taula de cada dia s'omplia de color. Aquestes peces formen part també de l'horitzó del segle XVIII avançat i arriben al XIX però això ja és una altra història.

16. La seva identificació com a peces importades italianes, dels tallers d'Albisola, s'ha fet fa relativament poc (Beltrán de Heredia, 2011b).

BIBLIOGRAFIA

- BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J. 2010. "Adroguers i adrogueries, tot un univers d'objectes". *Drogues, dolços i tabac. Barcelona 1700*. Institut de Cultura. Barcelona. pp. 165-213.
- BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J. 2011a. "Els objectes de la medicina i farmàcia". *Medicina i farmàcia. Barcelona 1700*. Institut de Cultura. Barcelona. pp. 264-303.
- BELTRÁN DE HEREDIA, J. 2011b. "Génova y las importaciones de mayolica ligure en Barcelona: los testimonios arqueológicos y las fuentes documentales". *Terre Genovesi. Ceramica a Genova tra Medioevo e Rinascimento* (maig de 2010). Gènova. pp. 11-16.
- BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J. 2012. "Les llars barcelonines a través de l'arqueologia". *Interiors domèstics. Barcelona 1700*. Institut de Cultura. Barcelona. pp. 240-281.
- BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J. (en premsa). "Una mirada al món de la dona des de l'arqueologia". *El món de la dona. Barcelona 1700*. Institut de Cultura. Barcelona.
- BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J.; MIRÓ I ALAIX, N. 2007a. "Els objectes de vidre del jaciment del Born (Barcelona): vida domèstica i ornament". *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya* (18-21 de maig de 2006). Sabadell. pp. 894-903.
- BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J.; MIRÓ I ALAIX, N. 2007b. "Els objectes de joc i les joguines del jaciment del Born (Barcelona)". *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya* (18-21 de maig de 2006). Sabadell. pp. 925-930.
- BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J.; MIRÓ I ALAIX, N. 2008a. "Imitaciones de cerámica ligure berettina en Barcelona". Atti dal *XL Convegno Internazionale della ceramica. Italia, Medio ed Estremo Oriente: commerci, trasferimenti di tecnologia e influssi decorativi tra Basso Medioevo ed Età Moderna (11-12 Maggio 2007)*. Centro Ligure per la storia della ceramica. Savona/Albisola. pp. 137-141.
- BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J.; MIRÓ I ALAIX, N. 2008b. "Les pipes de caolí del segle XVII trobades al jaciment del Born: importacions angleses i holandeses". *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona. Època II, 4*. Museu d'Història de Barcelona. Institut de Cultura. pp. 138-157.
- BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J.; MIRÓ I ALAIX, N. 2008c. "Aportación al estudio de las cerámicas finas del Mediterráneo oriental. Siria/Egipto y China en Barcelona". Atti dal *XL Convegno Internazionale della ceramica. Italia, Medio ed Estremo Oriente: commerci, trasferimenti di tecnologia e influssi decorativi tra Basso Medioevo ed Età Moderna (11-12 Maggio 2007)*. Centro Ligure per la storia della ceramica. Savona/Albisola. pp. 7-15.
- BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J.; MIRÓ I ALAIX, N. 2009a. "Jugar a la Barcelona dels segles XVI-XVIII: objectes de joc i joguines trobats a les excavacions de la ciutat". *Jocs, triquets i jugadors. Barcelona 1700*. Institut de Cultura i Museu d'Història de Barcelona. Barcelona. pp. 209-237.
- BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J.; MIRÓ I ALAIX, N. 2009b. "Importacions orientals i imitacions locals a "la façó" de Ligúria: noves troballes ceràmiques a la ciutat de Barcelona". *Arqueologia Medieval, 04/05*. ACRAM. Barcelona. pp. 100-115.
- BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J.; MIRÓ I ALAIX, N. 2010a. "El comerç de la ceràmica a Barcelona als segles XVI-XVII: Itàlia, França, Portugal, els tallers del Rin i Xina". *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona. Època II, 6*. Museu d'Història de Barcelona. Institut de Cultura. pp. 14-91.
- BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J.; MIRÓ I ALAIX, N. 2010b. *The ceramics trade in Barcelona in the 16th-17th centuries*. MUHBA Textures, núm. 2.
- BELTRÁN DE HEREDIA, J.; MIRO I ALAIX, N. 2012. "Cerámica y comercio en Barcelona: las importaciones del Mediterráneo occidental, el norte de Europa y Oriente". *IX Congresso Internazionale sulla Ceramica Medievale nel Mediterraneo* (novembre de 2009). Venècia. pp. 77-87.
- BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J.; MIRÓ I ALAIX, N. 2013. "Indumentària i ornament personal als segles XVI-XVIII: els testimonis arqueològics". *Indumentària. Barcelona 1700*. Institut de Cultura. Barcelona. pp. 186-229.
- BELTRÁN DE HEREDIA, J.; MIRÓ I ALAIX, N.; SOBERÓN, M. 2012. "Les pipes de ceràmica no caolinites trobades a Barcelona: producció i comerç als segles XVII-XIX". *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona. Època II, 7*. Museu d'Història de Barcelona. Institut de Cultura. Barcelona. pp. 166-191.
- BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J.; MIRÓ I ALAIX, N.; SOBERÓN, M. 2013. "Production and Trade of short stemmed

Clay Pipes Found in Barcelona between the Seventeenth and the Nineteenth Century". *26th AIP-Conference in Grasse, November 3-6, 2010. North and south: tobacco pipe research and collecting in the western Mediterranean and its north-western European connections*. Grasse. pp. 111-125.

BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J.; MIRÓ I ALAIX, N. (en premsa a). "Barcelona y el comercio interior de cerámica en los siglos XVI-XVII: Valencia, Sevilla, Teruel, Talavera de la Reina (Toledo), Vilafeliche y Muel (Zaragoza), Vilafranca del Penedès (Barcelona) y Portugal". *X Congresso Internacional a Cerâmica Medieval no Mediterrâneo* (22-27 d'octubre de 2012). Silves.

BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, J.; MIRÓ I ALAIX, N. (en premsa b). "L'horitzó ceràmic del segle XVIII a Barcelona: produccions locals i importacions". *V Congrès d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya* (22-25 de maig de 2014). Barcelona.

BELTRÁN DE HEREDIA, J.; CAPELLI, C.; DI FEBBO, R.; MADRID, M.; BUXEDA, J. (en premsa). "Imitaciones de cerámicas *taches noires* en Barcelona en el siglo XVIII. Datos arqueológicos y datos arqueométricos". *X Congresso Internacional a Cerâmica Medieval no Mediterrâneo* (22-27 d'octubre de 2012). Silves.

BELTRÁN DE HEREDIA, J.; BUXEDA, J.; MADRID, M.; IÑÁÑEZ, J.; FERRER, S.; DI FEBBO, R. (en premsa). "Arqueometria i arqueologia de les ceràmiques medievals i modernes de Barcelona: El Projecte Tecnològic". *V Congrès d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya* (22-25 de maig de 2014). Barcelona.

BUXEDA, J.; IÑÁÑEZ, J.; MADRID, M.; BELTRÁN DE HEREDIA, J. 2011. "La ceràmica de Barcelona. Organització i producció entre els segles XIII i XVIII a través de la seva caracterització arqueomètrica". *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona*. Època II, 7. Museu d'Història de Barcelona. Institut de Cultura. Barcelona. pp. 197-207.

MIRÓ I ALAIX, N. 2010. "L'èxit dels nous productes d'adrogue-ria: xocolata, te, cafè i tabac". *Drogues, dolços i tabac. Barcelona 1700*. Institut de Cultura. Barcelona. pp. 214-240.

MIRÓ I ALAIX, N. 2012 "El menjar i el beure des de l'arqueologia". *Interiors domèstics. Barcelona 1700*. Institut de Cultura. Barcelona, pp. 282-315.

SALVÀ, M. G. 2011a. "Materials per a la classificació de les medalles religioses dels segles XVI al XVIII a Catalunya". *Actes del IV Congrès d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya (Tarragona, 10- 13 de juny de 2010)*. Vol. II. pp. 1033-1037.

SALVÀ, M. G. 2011b. "Las medallas religiosas de los siglos XVI al XVIII en Cataluña". *XIV Congreso Nacional de Numismática. Ars Metallica: Monedas y medallas (Nules-Valencia, 25-27 de octubre de 2010)*. Madrid. pp. 289-301.

IL·LUSTRACIONS COLOR

Figura 5
Olles, fogons i olletes de ceràmica vidriada.
[Fotografia: Pep-Parer-MUHBA]

Figura 6
Ceràmiques vidriades de producció local.
[Fotografia: Pep-Parer-MUHBA]

Figura 7
Peces de taula de pisa blava catalana. La peça amb el fons blau correspon a una imitació lígur: *Barcelona blau sobre blau*.
[Fotografia: Pep-Parer-MUHBA]

Figura 8

Peces de vaixel·la de taula de pisa blava catalana fetes per encàrrec. Porten el nom de la família o el propietari. [Fotografia: Pep-Parer-MUHBA]

Figura 9

Escudelles de pisa blava catalana. [Fotografia: Pep-Parer-MUHBA]

Figura 10
 Ceràmica importada de: 1. Sevilla (Triana); 2-3. França; 4-6. Terol/ Muel; 7. Villafeliche; 8. Talavera de la Reina. [Fotografia: Pep-Parer-MUHBA]

Figura 11
 Ceràmiques italianes (Ligúria, Pisa, Faenza i Montelupo) trobades a Barcelona. [Fotografia: Pep-Parer-MUHBA]

TEXTOS EN CASTELLANO
SÍNTESIS

de más de 300 m² por planta. Las casas más pequeñas del Born presentan una tipología característica, de una sola crujía de ancho y una profundidad que varía entre los 5 y los 15 m. Cuanto más pequeña es la casa, más servicios concentra en la planta baja, especialmente letrinas, lares y cocinas. En el caso del yacimiento del Born, la máxima concentración de casas de pequeñas dimensiones se encuentra en el Bornet y en el denominado barrio de los pescadores. Las casas más grandes destinan la planta baja a actividades comerciales, o la usan como almacén, caballeriza, estudio o tienda, en tanto que funcionan como vivienda las plantas superiores. Si bien en su mayoría las casas están habitadas por una sola familia, también es común el uso de una casa por parte de varias familias, que comparten servicios como la cocina, la escalera, el lavadero o el pozo.

Aparte de las casas de grandes dimensiones, en el yacimiento se pueden ver dos ejemplos de construcciones no residenciales; en la zona de poniente se localiza el hostel del Alba, una gran construcción con espacios en la planta baja destinados a almacenaje, con unas caballerizas de grandes dimensiones, y a la adaptación de estructuras para el uso de mucha gente, con las letrinas situadas junto a las escaleras. Otro ejemplo es la casa Colomer, cuya planta baja funcionaba como taberna. Esta construcción tenía dos partes diferenciadas, la mitad de poniente destinada a almacenaje, con una sala subterránea, y la mitad de levante dedicada al consumo, con dos espacios de grandes dimensiones y la presencia de marcas de hasta tres contenedores de líquido de grandes dimensiones.

La colección que hoy conocemos como “Born” procede de una treintena de intervenciones que afectaron a niveles arqueológicos del barrio de la Ribera. Se “excavó” en cerca de 700 cajas y se individualizaron alrededor de 4.000 piezas: objetos de cerámica, cristal, metal, hueso y madera de funcionalidades muy diversas que han permitido avanzar un gran paso respecto a la cultura material del período. Se han incorporado al proyecto los estudios arqueométricos.

Para la época moderna, las fuentes documentales suponen un instrumento de investigación fundamental, y por lo que respecta a los objetos, los inventarios post mórtem constituyen una herramienta de información inagotable. La iconografía de la época es también un documento de primera mano para complementar muchos aspectos de los estudios objetuales. En el marco del “proyecto Born”, hemos tenido la suerte y el privilegio de contar con 285 inventarios post mórtem realizados entre 1597 y 1690.

Por lo que respecta a objetos/documentos, y si ejemplificamos el tema en la cerámica –los objetos predominantes en el registro arqueológico–, un vistazo en ambas direcciones pone de relieve muchos datos. Si se trata de recipientes, proporcionamos información sobre la forma, para que servían, dónde se guardaban, especificamos el tipo de producción, su nombre, etc. Por otro lado, contrastar las fuentes escritas con las fuentes materiales no es fácil. A la hora de interactuar con todos los datos, se pone de manifiesto la complejidad del tema. Una especialmente importante, y que muestra la dificultad del procedimiento, es vincular nombre y objeto. Desde la vertiente arqueológica, podemos plantear unos referentes materiales claros (horizonte cerámico) para un período comprendido entre finales del siglo XVI y los primeros años del siglo XVIII. Formas y producciones, objetos locales o importaciones, así como la aparición de piezas nuevas, vinculadas al consumo de té, chocolate (júcaras, mancerinas y chocolateras) o tabaco (pipas), son un referente cronológico.

Respecto a las pipas, empiezan a fabricarse en Inglaterra hacia finales del

siglo XVI y estarán plenamente incorporadas a la vida diaria a partir del siglo XVII. Ni más ni menos que 8.000 fragmentos de pipas de caolín fueron hallados en las excavaciones bajo el mercado del Born. La mayoría de las pipas son de filiación holandesa (con setenta y seis talleres identificados, setenta y dos de los cuales producían en la ciudad de Gouda), pero también las hay de filiación inglesa, con siete talleres individualizados, destacando los centros productores de Londres y Bristol.

Por lo que concierne a las cerámicas importadas, en el siglo XVI se produce un cambio respecto al dominio de los mercados, hasta entonces acaparados por los talleres valencianos con las conocidas producciones de reflejos metálicos y de reflejo metálico y azul. Toman el relevo las producciones italianas, que, además de tener una gran presencia en el comercio del Mediterráneo, el norte de Europa y América, influyeron notablemente en las producciones propias de otros países, como Francia, España y Holanda. Las coloristas vajillas de Montelupo, los *bianchi di Faenza*, *stile compendiaro*, la *marmorizzata* y la *graffita* polícroma de Pisa o el valle del Arno, entre otras, entraban en Barcelona por el puerto de la ciudad. Pero la supremacía absoluta del mercado fue para las producciones ligures: las mayólicas *blu berettino*, *berettino con giallo*, *bianco e blu*, *calligrafico a volute*, *calligrafico naturalistico* monocromo o polícromo, etc.

de los numerosos talleres existentes en Génova, Albisola y Savona supusieron un verdadero estallido comercial. También llegaron las producciones francesas de los talleres de Provenza (con piezas del valle del Huveaune) y del Languedoc-Roussillon (vajilla de *glazure jaune sur engobe* y piezas decoradas *à la plume*). Del norte de Europa, a finales del siglo XVI-principios del XVII, llega el denominado gres alemán. Las porcelanas chinas tuvieron gran éxito y fueron muy valoradas socialmente. En Barcelona se documentan en contextos del siglo XVII piezas del tipo *blanc de xine*, producidas en Te Hua, en el sur de China, o las *bleu et blanc*, decoradas en azul, típicas de la dinastía Ming, producciones que influyeron considerablemente en las porcelanas europeas. El comercio de cerámica

con otros mercados de la península Ibérica también estaba activo, aunque parece que no hacía sombra a las piezas que llegaban procedentes del arco mediterráneo. En el siglo XVII circulaban piezas de mesa de Aragón, de las series “polícromas” realizadas en Muel y Villafeliche (Zaragoza) y las de la serie “azul sobre blanco”, también de Muel; de Toledo (Talavera de la Reina o Puente del Arzobispo) piezas de la serie “tricolor”; de Valencia, destacan los denominados botes de confitura (a veces también llamados meleras, porque se cree que llegaban de allí con este producto), botes decorados con un reflejo de color cobre, muy característico de esta producción tardía de reflejo metálico (finales del siglo XVII-XVIII). De los talleres sevillanos de Triana se conocen piezas para refrescar el agua, como las alcarrazas, una especie de vasijas de pastas finas y color blanquecino del siglo XVII. De Portugal llegaban los *pucarinhos do barro*, que tenían en Estremoz su principal centro de producción, aunque también se realizaban en Nisa, Aveiro, Caldas y Pombal, y que fueron imitados fuera de las fronteras. Las producciones procedentes de otros puntos de la península Ibérica parecen tener menor peso en los circuitos comerciales, pero configuran también el horizonte cerámico del siglo XVII y principios del XVIII.

Los estudios arqueométricos han permitido esclarecer considerablemente el panorama cerámico en relación con las producciones locales y las importaciones, al tiempo que han abierto un buen número de incógnitas: podemos decir que el ojo engaña y nada es lo que parece. La lógica económica de conseguir un precio mejor en el mercado, libre de los costos del transporte marítimo, lleva a los talleres cerámicos a entrar en el mundo de las imitaciones. Por otro lado, unas corrientes artísticas bastante globalizadas y el desplazamiento de ceramistas italianos fuera de Italia, para trabajar *à la façon de*, hacen que muchas veces resulte difícil precisar su filiación. Una de las corrientes más imitadas fue la de las cerámicas ligures, pero también en producciones de otro tipo, como las chinas, la llegada de pie-

zas de China a Occidente provocó que rápidamente fueran imitadas. En Cataluña se hacen piezas que recuerdan, o imitan o podemos emparentar con las producciones francesas polícromas de los siglos XVII y XVIII realizadas *à la plume*, así como imitaciones de producciones ligures como las denominadas *Barcelona, blau sobre blau*.

La historia de la ciudad de Barcelona está intrínsecamente vinculada al mar y, por lo tanto, a la evolución de su frente marítimo. En consecuencia, los cambios en el litoral han tenido una importante repercusión en la historia de la propia ciudad y de su territorio: el Pla de Barcelona.

Desde el siglo XIX, historiadores, geógrafos y geólogos han realizado diversas propuestas sobre la configuración litoral, al norte de la ciudad romana de *Barcino*. Sin embargo, las recientes intervenciones arqueológicas realizadas en el mercado del Born y su entorno han permitido obtener nuevos registros sedimentológicos, describir perfiles en excavaciones y contar con un conjunto más completo de dataciones radiométricas y arqueológicas. Esta información permite realizar una nueva propuesta sobre la evolución histórica del frente marítimo entre el monte Táber y el parque de la Ciutadella.

La información sedimentológica utilizada en el presente estudio proviene de cuatro fuentes: la consulta de informes geotécnicos y memorias arqueológicas, la descripción de cortes estratigráficos en excavaciones arqueológicas y el análisis sedimentológico de muestras procedentes de sondeos y perfiles. Se ha realizado el estudio sedimentológico y del contenido fósil de un total de 15 muestras de arenas y gravas, y de 4 niveles de fangos.

La cronología de las unidades sedimentológicas se ha establecido a partir de 10 dataciones radiocarbónicas, de los conjuntos de restos arqueológicos en excavaciones y de la existencia de estructuras de hábitat y enterramientos sobre las unidades sedimentarias.

El relieve preholoceno viene determinado por la posición de las unidades neógenas y del cuaternario antiguo. Desde la Via Laietana en dirección este, el paleorrelieve forma una plataforma a cota 0 s.n.m. entre la calle Argenteria y la plaza de Jaume Sabartés, extendiéndose por el interior por la calle Tantarantana. En dirección mar, esta plataforma se hunde rápidamente a la altura del paseo del Born y de la calle Comerç.

Sobre esta paleotopografía podemos diferenciar dos grandes ámbitos sedimentarios holocenos: el más oriental

**ENGLISH TEXT
SUMMARY**

The collection known today as “Born” comes from around thirty interventions that affected archaeological levels of La Ribera neighbourhood. We excavated in around 700 boxes and around 4,000 pieces were individualised: objects made of ceramic, glass, metal, bone and wood of highly diverse uses that have enabled us to make great progress with respect to the tangible culture of the period. Archeometric studies have been incorporated into the project. For the modern era, documentary sources represent a fundamental research instrument, and in terms of the objects, the *post mortem* inventories are an inexhaustible source of information. The iconography of the time is also a first-hand document to complement many aspects of object studies. Within the framework of the “Born project”, we have had the luck and the privilege of having 285 *post mortem* inventories made between 1597 and 1690. As for the objects and documents, and if we exemplify the issue in ceramics – the prevailing objects in the archaeological record –, a quick look in both directions highlights a great deal of data. If they are containers, we provide information on the shape, purpose and where they were kept, and we specify the type of production, name, and so on. Moreover, contrasting the written sources with the tangible sources is not an easy task. When interacting with the data, the complexity of the issue becomes apparent. A notably important complex aspect, which shows the difficulty of the procedure, is linking name and object. Archaeologically, we can put forward some clear tangible references (ceramic horizon) for a period between the late 16th century and early 18th century. Shapes and productions, local or imported objects, as well as the emergence of new pieces linked to the consumption of tea, chocolate (chocolate cups, saucers and pots) or tobacco (pipes), are a chronological reference. Manufacture of pipes began in England by the late 16th century and became a part of daily life from the 17th century. An impressive 8,000 fragments of kaolin pipes were found in the excavations under El Born Market. Most of the pipes are of Dutch origin

(with 76 workshops identified, 72 of which were based in the city of Gouda), but also of English origin, with 7 workshops individualised, notably the manufacturing centres of London and Bristol. With reference to imported ceramics, in the 16th century there was a change in terms of market domination, until then monopolized by the Valencia workshops with the renowned productions of metallic reflections and metallic and blue reflection. They were replaced by Italian productions which, along with having a large presence in the Mediterranean, northern European and American trade, notably influenced the productions of other countries, such as France, Spain and the Netherlands. The colourful Montelupo services, the *bianchi di Faenza*, *stile compendionario*, the *marmorizzata* and the polychrome *graffita* from Pisa or the Arno Valley, among others, arrived in Barcelona through its port. But the absolute supremacy of the market belonged to the Ligurian productions: the monochrome or polychrome maiolicas *blu berettino*, *berettino con giallo*, *bianco e blu*, *calligrafico a volute*, *calligrafico naturalistico*, and so on, from the many workshops based in Genoa, Albisola and Savona meant a commercial boom. French productions from the Provence workshops (with pieces from the Huveaune Valley) and from Languedoc-Roussillon (*glacure jaune sur engobe* table service and pieces decorated *à la plume*) also arrived. In the late 16th century-early 17th century the so-called German earthenware arrived from northern Europe. Chinaware had great success and was highly valued socially. In Barcelona *blanc de Chine* type pieces, produced in Te Hua, southern China, are documented in 17th century contexts, as are the *bleu et blanc*, decorated in blue, typical of the Ming dynasty, a production that had a major impact on European porcelain. Trade in ceramics with other markets in the Iberian Peninsula was also active, although it seems that it did not shadow the pieces that came from the Mediterranean arch. In the 17th century, there were tableware pieces from Aragon, “polychrome” series made in Muel and Villafeliche (Saragossa) and those of the “blue on white” series, also from Muel;

from Toledo (Talavera de la Reina or Puente del Arzobispo) pieces of the “tricolour” series; notable from Valencia are the so-called *botes de confitura* (sometimes also called *meleres*, because it is believed that they came filled with honey), pots decorated with a copper colour reflection, very characteristic of this late production of metallic reflection (late 16th century-18th century). From the Seville workshops based in Triana we can identify pieces to cool water, such as the *alcarrazas*, a kind of fine whitish colour 17th century earthenware pot. From Portugal came the *pucarinhos do barro*, with Estremoz as their main production centre, although they were also manufactured in Nisa, Aveiro, Caldas and Pombal and were imitated outside the country. The productions from other places of the Iberian Peninsula seem to be less important in the trade circuits, but also shape the ceramic horizon of the 17th century and early 18th century. Archeometric studies have enabled us to considerably explain the ceramic panorama in relation to local and imported productions, while posing a large number of questions: we can say that the eye deceives and nothing is what it seems. The economic logic of achieving a better price on the market, free of the costs of sea shipping, meant the entry of the ceramic workshops into the world of imitations. Moreover, quite globalised artistic currents and Italian ceramicists travelling outside Italy to work *à la façon de* make it often difficult to specify their origin. One of the most imitated currents was that of Ligurian ceramics, but also in other types of productions, such as Chinese, the arrival of pieces from China to the West meant that they were quickly replicated. In Catalonia pieces were produced that recall, imitate or can be linked to the French polychrome production of the 17th and 18th centuries made *à la plume*, as well as imitations of Ligurian productions, such as those called *Barcelona*, *blau sobre blau* (Barcelona, blue on top of blue).

TEXTES EN FRANÇAIS
RÉSUMÉ

d'une seule travée de largeur et d'une profondeur qui varie entre 5 et 15 mètres. Plus la maison est petite, plus elle concentre de services au rez-de-chaussée, surtout les latrines, les foyers et les cuisines. Dans le cas du gisement du Born, la plus grande concentration de maisons de petites dimensions se situe au Bornet et dans ce que l'on appelle le quartier des pêcheurs. Les plus grandes maisons consacrent le rez-de-chaussée à des activités commerciales ou utilisent ce dernier comme entrepôt, écuries, étude ou encore comme commerce, tandis que la vie familiale se déroule aux étages supérieurs. Bien qu'en général les maisons soient habitées par une seule famille, on utilise aussi couramment une maison comme habitat pour plusieurs familles qui partagent alors les services tels que la cuisine, l'escalier, la buanderie ou le puits.

À côté des maisons de grandes dimensions, on peut aussi voir sur les fouilles deux exemples de constructions non résidentielles : à l'ouest, on trouve l'auberge de l'Alba, une grande construction avec des espaces au rez-de-chaussée destinés à servir d'entrepôt, des écuries de grandes dimensions et une adaptation de structures destinées à beaucoup de monde telles les latrines, situées à côté des escaliers. On trouve un autre exemple dans la maison Colomer qui consacrait son rez-de-chaussée à une taverne. Cette construction avait deux parties différentes, la moitié ouest était destinée à l'entrepôt de marchandises, avec une salle souterraine, et la moitié est était consacrée à la consommation, avec deux espaces de grandes dimensions et la présence de traces de jusqu'à trois réservoirs de liquide de grandes dimensions.

La collection que nous connaissons de nos jours comme « Born » provient d'une trentaine d'interventions qui ont affecté des niveaux archéologiques du quartier de la Ribera. On a « fouillé » dans près de 700 boîtes et on a séparé près de 4 000 pièces : des objets en céramique, en verre, en métal, en os et en bois aux fonctions très diverses. Cela a permis de faire de beaux progrès par rapport à la culture matérielle de cette période. On a incorporé au projet les études archéométriques.

En ce qui concerne l'époque moderne, les sources documentées supposent un instrument de recherche fondamental et, pour les objets, les inventaires *post mortem* constituent un instrument d'information inépuisable. L'iconographie de cette époque est aussi un document de première importance pour compléter bien des aspects des études des objets. Dans le cadre du « projet Born », nous avons eu la chance et le privilège de disposer de 285 inventaires *post mortem* réalisés entre 1597 et 1690.

En ce qui concerne les objets et documents, et si nous prenons l'exemple de la céramique – ce sont les objets qui prédominent dans le registre archéologique –, un coup d'œil dans les deux directions met en exergue bien des données. S'il s'agit de récipients, nous avons des informations sur leur forme, leur usage, l'endroit où on les rangeait, nous pouvons préciser le type de production, leur nom, etc. D'autre part, comparer les sources écrites avec les sources matérielles n'est pas chose facile. Lorsque l'on croise toutes ces données, la complexité du sujet apparaît. Une des difficultés parmi les plus importantes, et qui démontre la complexité du procédé, est de mettre en relation le nom et l'objet. Du point de vue archéologique, nous pouvons proposer de clairs référents matériels (horizon céramique) pour une période comprise entre la fin du XVIe siècle et les premières années du XVIIIe siècle. Les formes et les productions, les objets locaux ou d'importation, ainsi que l'apparition de pièces nouvelles liées à la consommation de thé, de chocolat (trembleuses, petits plateaux et chocolatières) ou de tabac (pipes) offrent une référence chronologique.

Quant aux pipes, on commence à en fabriquer en Angleterre vers la fin du XVIe siècle. Elles entreront tout à fait dans la vie quotidienne à partir du XVIIe siècle. On a trouvé dans les fouilles, sous le marché du Born, pas moins de 8 000 fragments de pipes en kaolin. La plupart des pipes sont d'origine hollandaise (nous avons pu identifier soixante-dix-sept ateliers dont soixante-douze produisaient dans la ville de Gouda), mais il y a aussi des pipes d'origine anglaise, nous avons identifié sept ateliers et mentionnerons surtout les centres de production de Londres et de Bristol.

En ce qui concerne les céramiques importées, le XVIe siècle apporte un changement quant à la domination des marchés qui, jusqu'alors, étaient accaparés par les ateliers valenciens et leurs célèbres productions à reflets métalliques et à reflet métallique et bleu. Les productions italiennes prennent la relève. Outre leur présence notable dans le commerce de la Méditerranée, du Nord de l'Europe et de l'Amérique, elles eurent aussi une influence importante sur les productions propres à d'autres pays tels que la France, l'Espagne et les Pays-Bas. La vaisselle colorée de Montelupo, les *bianchi di Faenza*, *stile compendiaro*, la *marmorizzata* et la *graffita* polychrome de Pise ou de la vallée de l'Arno, entre autres, entraient à Barcelone par le port de la ville. Mais ce sont les productions ligures qui dominent le marché : les majoliques *blu berettino*, *berettino con giallo*, *bianco e blu*, *calligrafico a volute*, *calligrafico naturalistico* monochrome ou polychrome, etc. des nombreux ateliers de Gênes, Albisola et Savone ont littéralement représenté une véritable explosion commerciale. Arrivèrent aussi les productions françaises des ateliers de Provence (avec des pièces de la vallée de l'Huveaune) et du Languedoc-Roussillon (vaisselle à *glacure jaune sur engobe* et pièces décorées à la *plume*). Vers la fin du XVIe siècle et le début du XVIIe, ce que l'on appelle le grès allemand arrive du nord de l'Europe. Les porcelaines chinoises eurent un grand succès et furent très appréciées du point de vue social. Au XVIIe siècle, à Barcelone, on trouve des pièces du type *blanc de Chine*, produites à Te Hua,

dans le sud de la Chine, ou les *bleu et blanc*, décorées en bleu, typiques de la dynastie Ming. Ces productions eurent une forte influence sur les porcelaines européennes. Le commerce de la céramique était aussi actif auprès d'autres marchés de la péninsule Ibérique, il semble cependant qu'il ne portait pas ombrage aux pièces qui venaient de l'arc méditerranéen. Au XVIIe siècle, circulaient des pièces de table de l'Aragon, des séries « polychromes » réalisées à Muel et Villafeliche (Saragosse) et celles de la série « azul sobre blanco » (bleu sur blanc), provenant aussi de Muel ; de Tolède (Talavera de la Reina ou Puente del Arzobispo) des pièces de la série « tricolore » ; de València, nous mentionnerons ce que l'on appelait les pots à confiture (appelés aussi parfois pots à miel, car on pense qu'ils venaient de là-bas remplis de ce produit), des pots décorés d'un reflet de couleur cuivre, très caractéristiques de cette production tardive à reflet métallique (fin du XVIIe – XVIIIe siècle). Des ateliers sévillans de Triana, on connaît des pièces qui servaient à refroidir l'eau, comme les *alcarrazas* (cruches poreuses), une espèce de vaisselle à pâte fine de couleur blanchâtre du XVIIe siècle. Du Portugal, arrivaient les *pucairinhos do barro* dont Estremoz était le principal centre de production, bien qu'on les fabriquaît aussi à Nisa, Aveiro, Caldas et Pombal, et qu'elles aient été imitées hors des frontières. Les productions provenant d'autres endroits de la péninsule Ibérique semblent avoir moins de poids dans les circuits commerciaux, mais composent aussi l'horizon de la céramique du XVIIe et du début du XVIIIe siècle. Les études archéométriques ont permis de clarifier considérablement le panorama céramique par rapport aux productions locales et aux importations tout en posant pas mal d'énigmes : nous pouvons dire que l'œil trompe et que rien n'est ce qu'il semble être. La logique économique qui consistait à obtenir un meilleur prix sur le marché, sans frais de transport maritime, porte les ateliers de céramique à entrer dans le monde des imitations. D'autre part, des courants artistiques assez globalisés et le déplacement de céramistes italiens

hors d'Italie pour travailler à la *façon de*, font que, souvent, il s'avère difficile d'en préciser l'origine. L'une des tendances les plus imitées a été celle des céramiques ligures. Mais dans des productions d'un autre type, comme la production chinoise, l'arrivée de pièces de Chine en Occident a permis qu'elles soient rapidement imitées. En Catalogne, on fabrique des pièces qui rappellent, qui imitent ou que nous pouvons apparenter avec les productions françaises polychromes des XVIIe et XVIIIe siècles réalisées à la *plume*, ainsi que des imitations de productions ligures telles celles appelées *Barcelona, blau sobre blau* (Barcelone, bleu sur bleu).

L'histoire de la ville de Barcelone est étroitement liée à la mer et, par conséquent, à l'évolution de sa façade maritime. Les changements survenus sur le littoral ont donc eu une importante répercussion sur l'histoire de cette ville et de son territoire : la plaine de Barcelone.

Depuis le XIXe siècle, les historiens, géographes et géologues ont fait diverses propositions sur la configuration du littoral nord de la ville romaine de Barcino. Les interventions archéologiques récentes sur le marché du Born et ses environs ont permis d'obtenir de nouveaux registres sédimentologiques, de décrire des profils de fouilles et de disposer d'un ensemble plus complet de datations radiométriques et archéologiques. Cette information permet de faire une nouvelle proposition à propos de l'évolution historique du front maritime entre le mont Tàber et le parc de la Ciutadella.

L'information sédimentologique utilisée lors de cette étude provient de quatre sources : la consultation de rapports géotechniques et de mémoires archéologiques, la description de coupes stratigraphiques dans les fouilles archéologiques et l'analyse sédimentologique d'échantillons provenant de sondages et de profils. On a réalisé l'étude sédimentologique et du contenu fossile de 15 échantillons de sables et de cailloutis et de 4 niveaux de boues.

La chronologie des unités sédimentologiques a été établie à partir de 10 datations radiocarboniques, de l'ensemble des restes archéologiques lors de fouilles et de l'existence de structures de logements et d'enterrements sur les unités sédimentaires.

Le relief de la période pré-holocène est déterminé par la position des unités néogènes et du quaternaire ancien. Depuis la Via Laietana, en direction Est, le paléorelief forme une plateforme à la cote 0 m s.n.m. entre la rue de l'Argenteria et la place de Jaume Sabartés qui s'étend par l'intérieur à travers la rue Tantarantana. En direction de la mer, cette plateforme s'enfonce rapidement à la hauteur de la promenade du Born et de la rue Comerç. Sur cette paléotopographie, nous pouvons distinguer deux grands secteurs sédimentaires holocènes : le plusorien-

